

หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (ปลายทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2520)

สุรศักดิ์ สาระจิตร์*

สำนักการศึกษาทั่วไป สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์ ประเทศไทย

Mor Lam Anti-Communism in Northeastern Thailand, mid 1950s to early 1980s

Surasak Sarachit*

General Education, Panyapiwat Institute of Management, Thailand

Article Info

Academic Article

Article History:

Received 3 April 2021

Revised 28 September 2021

Accepted 6 October 2021

คำสำคัญ

หมอลำ

ต่อต้านคอมมิวนิสต์

สำนักข่าวสารอเมริกัน

ภาคอีสาน

Keywords:

Mor Lam

Anti-Communism

United State Information
Service

Northeastern Thailand

บทคัดย่อ

“หมอลำ” เป็นศิลปะพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยในช่วงสงครามเย็น รัฐบาลได้ใช้ประโยชน์จากศิลปะพื้นบ้านดังกล่าวนี้เป็นเครื่องมือปฏิบัติการด้านจิตวิทยาในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในภาคอีสาน สำนักข่าวสารอเมริกัน (United State Information Service - USIS) มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการสนับสนุนให้รัฐบาลไทยใช้หมอลำในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ระหว่างปลายทศวรรษ 2490 - ต้นทศวรรษ 2520 รัฐบาลมีวิธีการดำเนินงานที่แตกต่างกันตามแต่ละสมัย โดยมีโลกทัศน์ที่สะท้อนผ่านกลอนลำของรัฐบาลได้แสดงให้เห็นว่า ชาวอีสานรับรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยในทางบวก ซึ่งแตกต่างกับคอมมิวนิสต์ที่เป็นไปในทางลบอย่างไรก็ตาม โลกทัศน์ในกลอนลำของกลุ่มคอมมิวนิสต์กลับเข้ากันได้กับวิถีชีวิตที่แท้จริงของชาวอีสานได้มากกว่ากลอนลำของรัฐบาล

* Corresponding author

E-mail address:

kakyuu_surasak@live.com

Abstract

In the Cold War, communism was widespread in Northeastern Thailand (Isan). "Mor Lam" (northeastern-style singer) has been a very popular musical form for Northeastern people, so the Thai government used it as psychological warfare for anti-communism. Supported by the United States Information Service (USIS), each government from the mid-1950s to the early-1970s used Mor Lam in anti-communist campaigns in different ways. The worldviews reflected from governmental Klon Lam (lyrics) showed that perceptions of democracy of the Northeastern people were positive, unlike communism. However, the worldviews in communistic Klon Lam were more compatible with the Nor actual ways of life in the Northeast than the government sponsored Klon Lam.

1. บทนำ

หมอลำเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมอย่างมากจากชาวอีสาน เนื่องจากใช้ภาษาอีสานในการขับร้องเป็นหลัก เมื่อพิจารณาจากคำร้องและเนื้อหาของกลอนลำ ส่วนใหญ่จะพบว่านอกจากให้ความบันเทิงแล้ว ยังสอดแทรกความรู้ในด้านต่าง ๆ ทั้งหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อ ข้อกำหนด การใช้ชีวิต และการเลี้ยงชีพผสมผสานเข้าไปด้วย ศิลปินหมอลำส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความถนัดและความเชี่ยวชาญจากการฝึกฝนทักษะด้านการแสดง การใช้เสียง สีลา และกระบวนการด้านจังหวะทำนอง โดยมี “แคน” เป็นเครื่องดนตรีประกอบหลัก อีกทั้งยังสามารถสอดแทรกความรู้และข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ในกลอนลำได้อย่างแนบเนียนเพื่อเผยแพร่ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย เพราะศิลปินส่วนใหญ่เป็นชาวอีสานด้วยกันเอง ซึ่งเข้าใจสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของพี่น้องบ้านเกิดเดียวกัน ส่งผลให้หมอลำได้รับยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์หรือผู้มีปัญญาของท้องถิ่น¹ ด้วยองค์ประกอบด้านเนื้อหาและตัวของศิลปินเหล่านี้ ทำให้ผู้รับสารที่เป็นชาวอีสานพื้นที่ชนบท ซึ่งส่วนใหญ่อ่านออกเขียนไม่ได้ ชื่นชอบการฟังลำเป็นอย่างมาก เพราะได้ทั้งความสนุกสนานและความรู้ไปพร้อมกัน

จากความนิยมของชาวอีสานที่มีต่อหมอลำ ทำให้หมอลำมักจะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารทางการเมือง เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการประกาศห้ามไม่ให้เล่นแล้วลาว² จากกรณีกบฏผีบุญ และกบฏผีบุญของหมอลำน้อยชาติดาที่มหาสารคามในสมัยรัชกาลที่ 7³ จนกระทั่งมาถึงช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา หมอลำยังคงเป็นสื่อทางการเมืองที่เผยแพร่ข่าวสาร นโยบายการพัฒนา และการหาเสียงเลือกตั้งของ สส. ในภาคอีสาน⁴ ทั้งยังถูกเรืมนำมาใช้ในกิจกรรมใหม่ นั่นคือการต่อต้านคอมมิวนิสต์ เนื่องจากนับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ลัทธิการเมืองดังกล่าวได้ขยายตัวเป็นอย่างมากในพื้นที่ภาคอีสาน

จากความสำคัญของหมอลำในฐานะช่องทางสื่อสารทางการเมือง ทำให้หมอลำเป็นประเด็นที่ได้รับความนิยมสนใจศึกษาทางวิชาการ แต่ที่ผ่านมา งานส่วนใหญ่ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์มากนัก เช่น “บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ” ของ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ที่กล่าวถึงบทบาทของหมอลำใน

¹ พิศณุพงศ์ ศรีศากยารามกูร และ อลงกรณ์ อรรถแสง, “จิตวิญญาณหมอลำกลอนสู่ความเชื่อทางการเมืองของท้องถิ่นอีสาน,” *วารสารการเมืองการปกครอง* 8, ฉ. 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2561): 73, 75-77.

² ไพบุลย์ พงษ์เงิน, *กลอนลำ-ภูมิปัญญาของอีสาน*, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2534), 3-4.

³ Terry E. Miller, *Traditional Music of the Lao: Kean playing and Mawlum singing in Northeast Thailand*, (United State: Greenwood, 1985), 54.

⁴ ระหว่างการหาเสียงในช่วงเลือกตั้ง ผู้สมัครในภาคอีสานมักจะจ้างหมอลำกลอนเพื่อช่วยหาเสียง โดยการแสดงลำกลอนมักจะเป็นการสรรเสริญนโยบายของผู้สมัครเอง อ้างถึงใน Ibid., 55.

การสื่อสารการพัฒนาจากรัฐบาลกลางและสร้างเอกภาพทางความคิด เช่น การปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมและส่งเสริมประชาธิปไตยแบบเสรี รวมถึงสรรเสริญอเมริกา ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์⁵ ส่วนบทความ “หมอลำพื้นบ้าน วิจัยการเมือง” โดย ภาณุพงศ์ ธงศรี ได้แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างศิลปินหมอลำที่แสดงทัศนะทางการเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มากกว่าที่จะเน้นไปที่มุมมองจากรัฐบาล โดยเฉพาะในช่วงสงครามเย็น⁶

ขณะที่ วิทยานิพนธ์ “บทบาทของกลอนในด้านการเมือง” ของ เสงี่ยม บึงไสย์ (2533)⁷ ได้เน้นศึกษาถึงบทบาทของหมอลำด้านการเมืองในประเด็นต่าง ๆ เช่น การประชาสัมพันธ์การพัฒนาชนบท การหาเสียงเลือกตั้ง การให้ความรู้ด้านการเมือง การปกครอง และการเผยแพร่แนวคิดทางการเมืองของตัวหมอลำเอง โดยส่วนใหญ่เป็นปฏิบัติการจากทางภาครัฐ แต่กลับมิได้ให้รายละเอียดในวิธีการที่รัฐบาลนำหมอลำไปใช้ในช่วงเวลาต่าง ๆ และไม่ได้อธิบายถึงโลกทัศน์ของกลอนลำควบคู่กับบริบททางการเมืองในเชิงประวัติศาสตร์มากนัก อันเนื่องมาจากวิจัยชิ้นนี้เป็นงานด้านมานุษยวิทยาที่เน้นศึกษาโลกทัศน์ของกลอนลำผ่านตัวศิลปินเป็นหลัก อีกทั้งยังไม่มีตัวอย่างหมอลำของฝั่งคอมมิวนิสต์อีกด้วย

ดังนั้น บทความชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา บทบาทของหมอลำในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในเชิงประวัติศาสตร์ ระหว่างปลายทศวรรษ 2490 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลได้เริ่มนำศิลปินพื้นบ้านมาใช้ต่อต้านคอมมิวนิสต์ จนถึงต้นทศวรรษ 2520 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยังคงปรากฏกลอนลำเพื่อสร้างความสามัคคีในชาติจากความขัดแย้งระหว่างลัทธิประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์ในประเทศ โดยเริ่มศึกษาจากปัจจัยและวิธีการที่รัฐบาลใช้หมอลำเป็นเครื่องมือต่อต้านคอมมิวนิสต์ในแต่ละช่วงเวลา อีกทั้งยังศึกษาถึงโลกทัศน์ของกลอนลำที่รัฐบาลนำไปใช้ โดยเปรียบเทียบกับโลกทัศน์ของกลอนลำและการปฏิบัติการเพื่อสร้างแนวร่วมชาวอีสานของกลุ่มคอมมิวนิสต์

---

⁵ จารุวรรณ ธรรมวัตร, *บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ*, (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528).

⁶ ภาณุพงศ์ ธงศรี, “หมอลำพื้นบ้าน วิจัยการเมือง,” *ศิลปวัฒนธรรม* 40, ฉ. 5 (มีนาคม 2562): 42-46.

⁷ เสงี่ยม บึงไสย์, “บทบาทของกลอนในด้านการเมือง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์, สาขาวิชาเอกไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2533).

2. ปัจจัยที่รัฐบาลใช้หมอลำเป็นเครื่องมือต่อต้านคอมมิวนิสต์

การต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วยวิธีการทางทหารจะได้ผลดียิ่งขึ้น ถ้าใช้ปฏิบัติการด้านจิตวิทยาควบคู่ไปด้วย หมอลำเป็นศิลปะพื้นบ้านและความบันเทิงที่อยู่ควบคู่กับชาวอีสานมาอย่างยาวนาน ดังนั้นรัฐบาลจึงมองเห็นความสำคัญในแง่จิตวิทยาของการแสดงศิลปะดังกล่าว โดยมีแนวคิดในการสอดแทรกเนื้อหาการต่อต้านคอมมิวนิสต์เข้าไปในการแสดงหมอลำด้วย หัวข้อนี้สนใจที่จะศึกษาสาเหตุที่รัฐบาลใช้หมอลำเป็นเครื่องมือในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 4 ปัจจัยหลัก ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดคอมมิวนิสต์ที่รุนแรงในภาคอีสาน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความสำคัญต่อลัทธิคอมมิวนิสต์ในแง่ภูมิศาสตร์ เนื่องจากติดอยู่กับแม่น้ำโขงตรงข้ามกับลาวซึ่งเป็นที่ปฏิบัติงานของขบวนการคอมมิวนิสต์ อีกทั้งบริเวณนี้ก็ประสบกับภัยแล้ง การคมนาคมไม่สะดวก ชลประทานไม่เพียงพอ และอุทกภัยอยู่บ่อยครั้ง กอปรกับระยะทางที่ห่างไกลจากรัฐบาลกลาง จึงทำให้ประชาชนในภูมิภาคนี้เผชิญกับความยากลำบากในการใช้ชีวิต อีกทั้งบริเวณนี้ยังมีชาวนวนและลาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลให้ภาคอีสานเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการตั้งฐานปฏิบัติการคอมมิวนิสต์ในชนบท

ระหว่างทศวรรษ 2470 - 2490 ภาคอีสานเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ใช้เคลื่อนไหวขบวนการกู้ชาติของกลุ่มประเทศอินโดจีน โดยมีโฮจิมินห์ (Hô Chí Minh) เป็นแกนนำ เพื่อแสวงหาความร่วมมือจากชาวนวนในไทยและชาวอีสานโดยการโฆษณาเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ เช่น ต้นปี 2476 ได้มีการจัดอบรมให้กับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนที่จังหวัดหนองคายและนครพนม ซึ่งในปีต่อมาการเคลื่อนไหวยิ่งชัดเจนมากยิ่งขึ้น เมื่อมีการทิ้งระเบิดที่วิภาวดีจักรณ์ รัฐบาลไทยและแสดงความคิดเห็นเรื่องภายในจังหวัดต่าง ๆ ได้แก่ นครราชสีมา อุบลราชธานี นครพนม สกลนคร และหนองคาย อีกทั้งยังมีหลักฐานอยู่ว่า พลรบผู้ลี้ภัยจากเวียดนามจำนวน 60,000 คน ได้เข้ามาดำเนินการไต่ดินที่ภาคอีสาน⁸ อีกด้วย

ช่วงทศวรรษ 2500 ผลจากสงครามเย็นทำให้รัฐบาลไทยเริ่มปราบปรามกลุ่มคอมมิวนิสต์รุนแรงเพิ่มมากขึ้น ทั้งวิธีการทหาร การโฆษณาชวนเชื่อ และนโยบายการพัฒนา อันเป็นผลให้กลุ่มคอมมิวนิสต์เริ่มหันไปใช้การต่อต้านด้วยกองกำลังติดอาวุธ และการโฆษณาชวนเชื่อแบบที่คล้ายคลึงกัน ภายหลังจากเหตุการณ์ “เสียงปืนแตก” ที่กลุ่มคอมมิวนิสต์ได้ปะทะกับตำรวจที่จังหวัดนครพนมเป็นครั้งแรกในวันที่ 7 สิงหาคม

⁸ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, “การเข้ามาครั้งแรกของคอมมิวนิสต์ในภาคอีสาน,” *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น* 17, ฉ. 2 (มกราคม-มีนาคม 2543): 62-67.

พ.ศ. 2508 การต่อสู้ระหว่างฝ่ายรัฐบาลและกลุ่มคอมมิวนิสต์ก็ได้เพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยงานศึกษาของมุกิตา เจริญสุขที่อ้างอิงจากบัญชา สุมาไตให้ตัวเลขไว้ว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2508 - 2512 มีการปะทะกันทั้งหมด 2,198 ครั้ง ขณะที่หลักฐานจากกองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ (กอ. ปค.) ระบุไว้ว่า ระหว่าง พ.ศ. 2511 - 2514 มีเหตุการณ์ความรุนแรงรวม 4,613 ครั้ง⁹ ความขัดแย้งดังกล่าวดำเนินไปจนกระทั่งถึงช่วงทศวรรษ 2520 หลังจากการประกาศนโยบาย 66/2523 เพื่อเรียกร้องให้กลุ่มคอมมิวนิสต์ยอมมอบตัวกับรัฐบาล

2.2 ความสำเร็จของสำนักข่าวสารอเมริกันในการใช้หมอลำเพื่อประชาสัมพันธ์การพัฒนาและต่อต้านคอมมิวนิสต์ในลาว

ในช่วงของการเผชิญหน้าระหว่างฝ่ายโลกเสรีและฝ่ายคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนักข่าวสารอเมริกันที่กระจายตัวอยู่ทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พยายามใช้มาตรการทางจิตวิทยาเพื่อสกัดกั้นการขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์ โดยหนึ่งในวิธีการสำคัญก็คือการใช้การแสดงผลบ้านของแต่ละท้องถิ่นที่เป็นสื่อกลางเพื่อส่งสารการพัฒนาและการต่อต้านคอมมิวนิสต์ไปสู่ประชากรในชนบท ซึ่งพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานมากที่สุดก็คือในประเทศลาว

จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา การแสดงหมอลำของสำนักข่าวสารอเมริกันได้รับความสนใจจากประชาชนในประเทศลาวเป็นอย่างมาก โดยในปี 2500 เมื่อได้เข้าร่วมงานประเพณีพระราชดูลวง (That Luang) สำนักข่าวสารอเมริกันเริ่มนำเอาข่าวสารการพัฒนาและการต่อต้านคอมมิวนิสต์สอดแทรกเข้าไปในการแสดงหมอลำสด เพราะเห็นว่าการแสดงผลบ้านดังกล่าวได้รับความสนใจมากที่สุด นับจากนั้นเป็นต้นมา สำนักข่าวสารอเมริกันได้ว่าจ้างคณะหมอลำ เพื่อออกแสดงเวลาว่างคืนตามงานวัดและงานเทศกาลต่าง ๆ อย่างน้อย 15 วันต่อเดือน และอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่ภาคสนาม (USIS Field Officer)¹⁰

แก่นเรื่องของเนื้อหาในกลอนลำที่ว่าจ้างโดยสำนักข่าวสารอเมริกันมีอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 2 แบบหลัก ๆ ได้แก่ 1) การพัฒนาประเทศลาวทั้งในด้านเศรษฐกิจและการศึกษา และ 2) การสนับสนุนให้ประชาชนตระหนักถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชาติลาว เพื่อใช้ในการต่อต้านการโฆษณาชวนเชื่อของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยแก่นเรื่องอย่างหลังนี้มีความน่าสนใจในแง่ที่ว่า

⁹ มุกิตา เจริญสุข, “แนวร่วมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พ.ศ. 2515 - 2525” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2562), 110.

¹⁰ James R. Brandon, *Theatre in Southeast Asia*, (United State: Harvard University Press, 1967), 298-299.

สำนักข่าวสารอเมริกัณมักจะถูกกล่าวถึง ภัยคอมมิวนิสต์จากจีนและเวียดนามแบบอ้อม ๆ เช่น “เพื่อนบ้านที่ไม่เป็นมิตรทางทิศเหนือ ซึ่งหลอกลวงประชาชนลาวที่ซื่อสัตย์” และ “อาณาจักรฝ่ายร้ายพยายามเข้ามาปล้นสะดมข้าวในอาณาจักรฝ่ายดี แต่การปล้นสะดมก็สิ้นสุดลงเมื่ออาณาจักรฝ่ายดีร่วมมือกับอาณาจักรที่สามเพื่อต่อต้านอาณาจักรฝ่ายร้าย” จากการศึกษาของ Brandon พบว่า ระหว่าง พ.ศ. 2505 - 2506 คณะหมอลำของสำนักข่าวสารอเมริกัณได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก¹¹ ส่งผลให้รัฐบาลลาวใช้หมอลำเป็นเครื่องมือจิตวิทยามาจนถึงระหว่างปลายทศวรรษ 2510 และต้นทศวรรษ 2520 โดยประมาณ¹²

สิ่งที่น่าสนใจมากที่สุดคือ คณะหมอลำที่ถูกว่าจ้างโดยสำนักข่าวสารอเมริกัณในประเทศลาวนั้น มีชาวไทยที่ชื่อ “สุทธิสมพงษ์ สาทันอาจ” รวมอยู่ด้วย โดยสุทธิสมพงษ์ได้ถูกว่าจ้างในปี 2501 ให้ทำหน้าที่แสดงกลอนลำเพื่อประชาสัมพันธ์นโยบายการเมืองของรัฐบาลลาว ซึ่งในปี 2505 เขาเองได้มีโอกาสดูงานเผยแพร่วัฒนธรรมชาวอีสานที่สหรัฐอเมริกาด้วย¹³

โดยในไทยเอง สำนักข่าวสารอเมริกัณที่กรุงเทพฯ และกรมประชาสัมพันธ์ก็มีแนวคิดที่ใช้หมอลำเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภาคอีสานเช่นเดียวกันกับลาว บางครั้งคณะหมอลำที่เคยทำงานให้กับสำนักข่าวสารอเมริกัณในลาวก็มาปฏิบัติงานในไทยเช่นกัน รัฐบาลใช้วิธีการเดียวกันโดยอิงกับสถานการณ์ภายในประเทศมาเป็นแก่นเรื่องของการแต่งกลอนและแสดงลำ ซึ่งเป็นการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อให้ชาวอีสานเห็นภัยของคอมมิวนิสต์ในประเทศ ตามทัศนะของรัฐบาล¹⁴

2.3 การช่วยเหลือของอเมริกาในด้านจิตวิทยา เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ผ่านสำนักข่าวสารอเมริกัณในไทย

สำนักงานข่าวสารอเมริกัณเริ่มเข้ามาดำเนินงานโฆษณาชวนเชื่อในไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2489 โดยมีภารกิจสำคัญคือตอบสนองเป้าหมายทางการเมืองของสหรัฐฯ เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับอเมริกาในสื่อสิ่งพิมพ์และภาพยนตร์¹⁵

นับตั้งแต่ปี 2489 - 2513 สำนักข่าวสารอเมริกัณในไทยได้แยกออกเป็น 3 หน้าที่ ได้แก่ 1) กิจกรรมสื่อสารมวลชนของสำนักข่าวสารอเมริกัณ (USIS Media Activities) 2) การดำเนินงาน

¹¹ Ibid., 299.

¹² Miller, *Traditional Music of the Lao*, 57.

¹³ Ibid., 299. ; เสี่ยม บิ่งไสย์, *บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง*, 57.

¹⁴ Brandon, *Theatre in Southeast Asia*, 300-301.

¹⁵ ณัฐพล ใจจริง, *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475 - 2500) (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2556)*, 296, 325.

ภาคสนาม (Field Operation) และ 3) โครงการด้านวัฒนธรรม (Cultural Program)¹⁶ สำนักข่าวสารอเมริกันได้ขยายการปฏิบัติงานออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งเห็นได้จากภารกิจที่สหรัฐฯ มอบหมายหน้าที่ตาม “แผนยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยาของสหรัฐอเมริกาต่อชาวไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (PSB D-23) พ.ศ. 2496 ให้สำนักข่าวสารอเมริกันได้ดำเนินงานอยู่ในกรุงเทพฯ เชียงใหม่ และสงขลา ผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งภาษาไทยและจีน รวมถึงรายการวิทยุและภาพยนตร์ทางด้านจิตวิทยา¹⁷ เพื่อดำเนินงานต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งในเวลาต่อมาก็ได้ขยายการปฏิบัติงานไปยังพื้นที่ชนบทในภาคอีสานอีกเช่นกัน¹⁸ นอกจากนี้ เมื่อสำนักข่าวสารอเมริกันได้เป็นผู้ประสานงานให้กับกรมประมวลราชการแผ่นดินในฐานะผู้สนับสนุนด้านสื่อการต่อต้านคอมมิวนิสต์¹⁹ รัฐบาลได้อนุมัติให้นำสื่อด้านจิตวิทยาของสำนักข่าวสารอเมริกันได้เข้ามาสอนในระดับมหาวิทยาลัย เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร²⁰ เป็นต้น

เมื่อมองภาพรวมของการปฏิบัติงานจะพบได้ว่า สำนักข่าวสารอเมริกันได้ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติการด้านจิตวิทยาเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ให้แทรกซึมลึกกลงไปสู่ระดับ “หมู่บ้าน” โดยผ่าน “สื่อ” ที่เป็นอาวุธทางอุดมการณ์ทั้งในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์และภาพยนตร์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยเนื้อหาเริ่มเห็นร่องรอยของการสร้างสถาบันกษัตริย์ให้เป็น “สัญลักษณ์” เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ เช่น หนังสือเล่มเล็กเรื่องชะตากรรมของราชะ โปสเตอร์และใบปลิวเรื่อง “ลัทธิคอมมิวนิสต์คุกคามพระมหากษัตริย์” และภาพยนตร์ชุด “เพื่อเป็นไทย”²¹ จนกระทั่งเมื่อมาถึงปี 2513 สำนักข่าวสารอเมริกันได้ย้ายหน่วยงานกลับประเทศ และมอบภาระหน้าที่ทั้งหมดให้กับรัฐบาลไทยนำไปดำเนินการต่อ ทางรัฐบาลไทยมีมติในปีเดียวกันให้แบ่งหน้าที่ด้านการต่อต้านคอมมิวนิสต์แก่สำนักงานปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ และหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศให้แก่กรมประชาสัมพันธ์²²

¹⁶ *USIS Program in Thailand*, (Bangkok: USIS, 1966), 4-16.

¹⁷ คณะกรรมการยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยา, แปลโดย อัญชลี มณีโรจน์, “แผนยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยาของสหรัฐอเมริกาต่อชาวไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้,” *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 9 ฉบับที่ 2, (เมษายน-มิถุนายน 2554): 154.

¹⁸ ธีรพล ใจจริง, *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ*, 325.

¹⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 0201.2.1.24/14 เรื่องการอบรมวิทยาการว่าด้วยสงครามจิตวิทยาเป็นพิเศษในภาค 1-9, พ.ศ. 2498-2499.

²⁰ ธีรพล ใจจริง. *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ*, 236.

²¹ เรื่องเดียวกัน, 237-328.

²² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สร.0403/4983 เรื่องการดำเนินงานด้านข่าวสารอันเกี่ยวกับความช่วยเหลือจากยูซีเอส (23 เมษายน พ.ศ. 2513).

2.4 การใช้หมอลำเพื่อเป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์การพัฒนาและต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสำนักข่าวสารอเมริกกันในประเทศไทย

ถึงแม้ว่าไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่า การใช้หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสำนักข่าวสารอเมริกกันในประเทศไทยเริ่มต้นเมื่อใด แต่จากการศึกษาเอกสารที่รวบรวมได้ คาดว่าน่าจะเริ่มในช่วงปลายทศวรรษ 2490 เนื่องจากงานศึกษาของณัฐพล ใจจริง กล่าวไว้ว่า กลางปี 2497 สำนักข่าวสารอเมริกกันได้ออกเดินทางโฆษณาชวนเชื่อตามหมู่บ้านในภาคอีสาน ทั้งนี้งานโฆษณาชวนเชื่อที่ทำผ่านการกระจายเสียงวิทยุประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก²³ ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารสำรวจผู้ฟังวิทยุใน 4 จังหวัดภาคอีสานของสำนักข่าวสารอเมริกกันในประเทศไทย เมื่อปี 2505 ที่ระบุไว้ว่า “หมอลำ” และละครวิทยุที่ผลิตโดยสำนักข่าวสารอเมริกกันได้รับความนิยมอย่างสูง²⁴ ทั้งนี้ Miller ยังให้ข้อมูลอีกว่า สำนักข่าวสารอเมริกกันพยายามอย่างมากที่จะใช้หมอลำโฆษณาชวนเชื่อตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 โดยการใช้ในลาวประสบความสำเร็จมากกว่าในไทย เพราะเมื่อสำนักงานในกรุงเทพฯ ลองจ้างหมอลำครั้งแรก เพื่อ “ออกลำสด” ต่อต้านคอมมิวนิสต์ในปี 2508 หรือก่อนหน้านั้น กลับไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร²⁵

ตัวอย่างความสำเร็จของการเผยแพร่ทางวิทยุมากกว่าการออกลำสดเห็นได้จากรายงานการสำรวจผู้ฟังวิทยุใน 4 จังหวัดของภาคอีสานไทย พ.ศ. 2505 และรายงานในปี 2509 พบว่ารายการวิทยุที่ผลิตโดยสำนักข่าวสารอเมริกกันทั้งหมอลำ ละครไทย และโปรแกรมข่าวได้รับความนิยมเป็นอย่างสูง²⁶ Miller ได้วิเคราะห์ไว้ว่า ความล้มเหลวของสำนักข่าวสารอเมริกกันในประเทศไทยที่พยายามจ้างหมอลำเพื่อออกลำสดในภาคอีสานเมื่อปี 2508 เกิดจากสำนักข่าวสารอเมริกกันไม่ได้เตรียมเทคนิคการสอนหมอลำและไม่มีผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีที่เข้าใจภาษาอีสาน เมื่อออกแสดงผู้ฟังไม่เข้าใจสารที่ตัวหมอลำต้องการสื่อและรู้สึกเบื่อหน่าย จึงทำให้ในปี 2509 สำนักข่าวสารอเมริกกันเลิกจ้างหมอลำกลอนเพื่อออกลำสด แต่หันไปทำภาพยนตร์หมอลำแทน ซึ่งมีทั้งหมด 4 ประเภท ได้แก่ 1) สารคดีเกี่ยวกับภาคอีสานโดยมีเสียงร้องหมอลำประกอบ 2) สารคดีเกี่ยวกับเมืองหลวงของไทยโดยมีเสียงหมอลำร้องประกอบ 3) สารคดีที่แสดงโดยคณะหมอลำหมู่ และ 4) ภาพยนตร์หมอลำกลอนเพื่อโฆษณาชวนเชื่อ²⁷

²³ ณัฐพล ใจจริง, *ขุนศึก ศักดินา และพญาอินทรี : การเมืองไทยภายใต้ระบอบโลกของสหรัฐอเมริกา 2491-2500* (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2563), 158-162.

²⁴ *Summary Report: Survey of Radio Listeners in Four Towns in Northeast Thailand*, (Bangkok: RRO-USIS, 1962), 5-6.

²⁵ Miller, *Traditional Music of the Lao*, 56.

²⁶ *Summary Report: Survey of Radio Listeners in Four Towns in Northeast Thailand*, 6. ; *USIS Program in Thailand*, 6.

²⁷ Miller, *Traditional Music of the Lao*, 56.

ถึงแม้ว่าสำนักข่าวสารอเมริกันจะเปลี่ยนมาผลิตภาพยนตร์หมอลำ แต่กลับไม่ได้รับความนิยมนัก ตัวอย่างเช่น สารคดีที่แสดงโดยคณะหมอลำหมู่ซึ่งถ่ายทำกันในปี 2509 สำนักข่าวอเมริกันในไทยเพียงแต่จ้างคณะหมอลำมา และเปิดฉายภาพยนตร์ที่เกี่ยวกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ให้พวกเขาเข้าชม โดยให้ทางคณะซ้อมการแสดงภายในเวลา 30 นาที ก่อนที่จะใช้กล้องถ่ายจริงเพราะเชื่อว่าคณะหมอลำสามารถแสดงได้โดยไม่ต้องเตรียมตัวมาก่อน หัวหน้าคณะหมอลำไม่เข้าใจเนื้อหาของภาพยนตร์และไม่สามารถหาวิธีนำเสนอที่น่าสนใจได้ จึงทำให้สารคดีดังกล่าวได้ผลตอบรับไม่ดีเท่าที่ควร สำนักข่าวสารอเมริกันในไทยผลิตภาพยนตร์เกี่ยวกับหมอลำออกมาได้เพียงแค่ 12-13 เรื่อง และได้ล้มเลิกไปในปี 2512²⁸ ก่อนที่จะมอบภาระหน้าที่งานทั้งหมดให้กับรัฐบาลไทยนำไปดำเนินการต่อจนถึงช่วงต้นทศวรรษ 2520

3. วิธีการของรัฐบาลในการใช้หมอลำเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์

ระหว่างปลายทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2520 วิธีการที่รัฐบาลใช้หมอลำต่อต้านเป็นสงครามจิตวิทยาต่อต้านคอมมิวนิสต์มีความคล้ายคลึงกัน เพียงแต่มีการโยกย้ายหน้าที่ในการใช้หมอลำปฏิบัติการด้านจิตวิทยาไปตามหน่วยต่าง ๆ ตามแต่นโยบายและเวลาที่เปลี่ยนไปของแต่ละรัฐบาล ดังนั้นในหัวข้อนี้จึงศึกษาวิธีการใช้หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลในแต่ละช่วงเวลาดังต่อไปนี้

3.1 วิธีการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

หลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ความกังวลของรัฐบาลเกี่ยวกับภัยคอมมิวนิสต์เพิ่มมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ และความสำเร็จของพรรคคอมมิวนิสต์จีนเมื่อปี 2492 จึงเป็นผลให้รัฐบาลต้องดำเนินการป้องกันและปราบปรามอย่างจริงจัง²⁹ ซึ่งต่างจากนโยบายการปราบปรามและต่อต้านในช่วงก่อนหน้านี้ที่ใช้ “กฎหมาย” เป็นหลัก³⁰ ดังนั้นวิธีการของจอมพล ป. จึงต้องใช้ปฏิบัติการด้านจิตวิทยาเข้าช่วย โดยในบริเวณภาคอีสานมีหมอลำเป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการ

²⁸ Ibid.

²⁹ พยุงศาสตร์ อุทโท, “นโยบายของรัฐบาลในการป้องกันและปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2508-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2536), 76.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 71.

วิธีการของรัฐบาลจอมพล ป. มีที่มาจากรูปแบบการใช้สงครามจิตวิทยาเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ของประเทศฟิลิปปินส์ โดยประยุกต์หลักการและวิธีให้เหมาะกับสังคมไทย การใช้หมอลำเป็นสงครามจิตวิทยาน่าจะเริ่มต้นในปี 2498 จากแผนยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยาของสหรัฐอเมริกาต่อชาวไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (PSB D-23) โดยอเมริกามอบหมายให้สำนักข่าวสารอเมริกันในไทยเป็นผู้ดำเนินงานภารกิจพิเศษดังกล่าว³¹ หน้าของสำนักข่าวสารอเมริกันในไทยคือการใช้ความช่วยเหลือกับ “คณะกรรมการอบรมข้าราชการและประชาชน” และ “กรมประมวลราชการแผ่นดิน” ผ่านการสนับสนุนด้านสื่อสารมวลชนในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยจากตัวอย่างกิจกรรมช่วงค่าของ “โครงการอบรมวิทยากรว่าด้วยสงครามจิตวิทยา” ที่ได้รับรวมสมาชิกจากหลากหลายอาชีพ เช่น ข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ ตำรวจ พ่อค้า และนายธนาคารจากจังหวัดนครราชสีมา เลย และอุดรธานี ได้มีการแสดง “ลิเก” ที่ได้รับการอบรมมาแล้ว เป็นการผ่อนคลายให้กับผู้อบรมด้วย³²

การอบรมลิเกของรัฐบาลเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์มีมาตั้งแต่ภายหลังจาก “กรมโฆษณาการ” เปลี่ยนชื่อมาเป็น “กรมประชาสัมพันธ์” ในช่วง พ.ศ. 2495 โดยมีการประชุมกันเพื่อให้ลิเกหรือละครแสดงบทบาทในการสร้างความรักชาติและรักษาดินแดน เพราะภัยจากคอมมิวนิสต์กำลังบุกเข้าไทย โดยมีผู้เสนอให้ร้องลิเกต่อต้านคอมมิวนิสต์ผ่านวิทยุกระจายเสียง เพราะผู้คนส่วนใหญ่ในประเทศฟังวิทยุเป็นหลัก ซึ่งวิธีการนี้ก็ได้รับการอนุมัติ โดยในเวลาต่อมา ได้มีการจัดประกวดลิเกชิงรางวัลทองคำ และมีการให้โอวาทว่าลิเกคือ “ศิลปะประเภทแรก” ที่ช่วยชาติ³³

การอบรมลิเกของรัฐบาลเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการนำเอาศิลปะพื้นบ้านอื่น ๆ มาอบรม ในปี 2498 กรมประมวลราชการแผ่นดินซึ่งมีนายเผ่า ศรียานนท์ เป็นอธิบดี และมีนายบุญย์ เจริญชัยเป็นรองอธิบดี ได้นำเอาศิลปะพื้นบ้านในแต่ละภาคมาเป็นสื่อถ่ายทอดอุดมการณ์เพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งในภาคอีสานก็คือหมอลำ ตัวอย่างหมอลำที่ได้รับการอบรมในครั้งนี้คือหมอลำสุทธิสมพงษ์ สท้านอาจ โดยจัดอบรมที่ตึกกษัตริย์ กรุงเทพมหานคร ใช้เวลาอบรมทั้งสิ้น 15 วัน เนื้อหาที่อบรมเกี่ยวกับความรู้คอมมิวนิสต์ อุดมการณ์และนโยบายต่าง ๆ รวมทั้งให้หมอลำแต่งกลอนลำเพื่อใช้ในการลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ หลังจากอบรมเสร็จหมอลำทั้งหมดจะถูกแบ่งเป็น 8 หน่วยเคลื่อนที่กระจายทั่ว

³¹ คณะกรรมการยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยา, อัญชลี มณีโรจน์ (แปล). “แผนยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยาของสหรัฐอเมริกาต่อชาวไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”, 156, 160.

³² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ มท 0201.2.1.24/14 เรื่องอบรมวิทยากรว่าด้วยสงครามจิตวิทยา (2498-2499).

³³ ชิต วิภาสธวัช, *เผ่าสารภาพ (บุรุษเหล็กแห่งเอเชีย)* (พระนคร: แพร่พิทยา, 2503), 125, 129-130.

ภาคอีสาน แต่ละหน่วยต้องออกทำการแสดงทุกวันจนครบกำหนดแผนยุทธศาสตร์ ซึ่งใช้เวลาประมาณ 1 เดือน³⁴

การแสดงดังกล่าวจะฉายควบคู่กับภาพยนตร์ โดยหมอลำรับหน้าที่ร้องรำเพื่อบรรยายเนื้อหาการต่อต้านคอมมิวนิสต์กับประชาชนในท้องถิ่นโดยตรง ซึ่งมีทั้งแบบที่ใช้กลอนลำเมื่อคราวที่แต่งในงานอบรมและต้นสดด้วย เพราะได้อิสร่ทางความคิดมากกว่า³⁵ นอกจากลำกลอนเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์แล้ว กรมประมวลราชการแผ่นดินยังได้ให้หมอลำ เช่น สุทธิสมพงษ์ สห่านอาจ และคำปุ่น ฟุ้งสุข ออกลำกลอนเพื่อชี้แจงนโยบายของหน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ด้วยเช่นกัน³⁶

3.2 วิธีการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ระหว่างปี 2500 - 2503 ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้เคลื่อนไหวรุนแรงขึ้นโดยเฉพาะในด้านการปลุกระดมโฆษณาโดยใช้ใบปลิว บทประพันธ์ และเพลงเผยแพร่แนวคิดของฝ่ายตน ดังนั้น นโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์แบบปฏิบัติการด้านจิตวิทยาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จึงดำเนินงานผ่าน 2 หน่วยงานหลัก ๆ ได้แก่

กรมประมวลราชการแผ่นดิน ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “กรมประมวลข่าวกลาง” เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2502 ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ และดำเนินงานด้านปฏิบัติการทางจิตวิทยา ร่วมกับสำนักข่าวสารอเมริกันในไทย จัดทำภาพยนตร์หมอลำข่าว มีการบันทึกเสียงและนำเสนอข่าวในการพัฒนาประเทศจำนวน 17 เรื่อง ออกฉายทั่วประเทศ³⁷

กองอำนวยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ (กรป.กลาง) ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2505 เพื่อดำเนินการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ควบคู่กับการพัฒนาซึ่งมีหน้าที่ในการป้องกันทางสงครามจิตวิทยา โครงการพัฒนาเคลื่อนที่และโครงการตั้งวิทยุกระจายเสียง³⁸ ในระยะนี้คอมมิวนิสต์เริ่มเคลื่อนไหวด้วย “โครงการวิทยุประชาชนแห่งประเทศไทย” เพื่อโจมตีรัฐบาล ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ดำเนินการต่อต้านด้วยรายการวิทยุ “รายการเพื่อแผ่นดินไทย” จัดโดยหน่วยงานของทหารทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่ง

³⁴ สุชาติ แสงทอง, “หมอลำการเมือง สุทธิสมพงษ์ สห่านอาจ,” ว. เพลงดนตรี 11, 2 (ธันวาคม 2547): 61-63.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, 62.

³⁶ เสี่ยม บึงไธย์, บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง, 71.

³⁷ เรื่องเดียวกัน.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 88.

ประเทศไทยและถ่ายทอดไปยังสถานีวิจัยต่าง ๆ 209 สถานีครอบคลุมพื้นที่ของประเทศไทย ซึ่งนับว่าให้ผลดี ประหยัดและเข้าถึงประชาชนได้ทุกท้องถิ่น³⁹

ในปี 2502 จอมพลสฤษดิ์ได้มีบทบาทโดยตรงต่อศิลปะหมอลำ โดยการสนับสนุนให้จัดตั้งสมาคมหมอลำขึ้นเป็นแห่งแรกในจังหวัดขอนแก่นเรียกว่า “สมาคมส่งเสริมหมอลำอีสาน” เพื่อใช้เป็นแหล่งรับงานและการสมาคมในหมู่ตัวหมอลำอาชีพ ซึ่งต่อมาได้มีการตั้งสมาคมแบบนี้ขึ้นไม่ต่ำกว่า 70 สมาคมตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสาน จึงทำให้ธุรกิจหมอลำเป็นปึกแผ่นและการแสดงหมอลำก็พัฒนาตามไปด้วย⁴⁰ จากการศึกษานโยบายป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์พบว่า บทบาทของหมอลำในการต่อต้านคอมมิวนิสต์มีรูปแบบที่สำคัญ 2 ประการคือ “การโฆษณาชวนเชื่อ” และ “กลอนลำเพื่อการพัฒนา”

ประการแรก การใช้หมอลำเป็นสื่อโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์จะใช้วิธีการปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมลัทธิลัทธิคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลไม่พึงปรารถนา โดยการจัดให้มีการประกวดกลอนลำ เช่นหมอลำคำพอง หัสโรจน์ที่ใช้ชีวิตความเป็นศิลปินช่วยเหลือทางราชการในปฏิบัติการด้านจิตวิทยา โดยได้รับการตัดสินใจให้ชนะเลิศในการแต่งกลอนลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ และได้รับรางวัลถ้วยเกียรติยศจากมือของพลเอกประภาส จารุเสถียร รองนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น หมอลำคำพอง หัสโรจน์ ได้ใช้ความรู้เข้าช่วยทางฝ่ายรัฐบาลตามความเชื่อมั่นอย่างเต็มที่⁴¹ อีกทั้งยังมีกลอนลำของสุนทร อภิสุนทรางกูร ซึ่งมีเนื้อหาในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ทั้ง 10 ประการด้วย⁴²

ประการที่สอง ถึงแม้ว่าการใช้หมอลำเป็นสื่อโฆษณาชาวสารพัฒนาบ้านเมืองจะมีได้ปลูกฝังความรู้สึกต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยตรง แต่ก็ถือว่าเป็นนโยบายแบบปฏิบัติการด้านจิตวิทยาของกองอำนวยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ (กรป. กลาง) ที่ต้องการให้การต่อต้านคอมมิวนิสต์ดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาเพื่อให้การต่อต้านดำเนินผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย ซึ่งการพัฒนามีเป้าหมายสร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้กับชาวอีสานเพื่อให้มีทัศนคติที่ดีต่อรัฐบาล และแนวทางการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตย ดังที่ลัทธิศักดิจำปาแดงได้กล่าวไว้ว่า

³⁹ บัญชา สุมา, “การเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์กับนโยบายป้องกันและปราบปรามของรัฐบาลพ.ศ. 2500-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), 103.

⁴⁰ จุมพล รอดคำดีและคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่องสื่อพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), 26.

⁴¹ ไพบูลย์ แพงเงิน, กลอนลำภูมิปัญญาของอีสาน (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2534), 205-206.

⁴² เสรีียม บึงไธย์, บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง, 230.

“... รัฐบาลไทยและรัฐบาลสหรัฐอเมริกา นำโดยสำนักข่าวสารอเมริกันในไทย ได้ร่วมมือกันรณรงค์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ขึ้น เนื่องจากเห็นว่าล้ากลอนเป็นที่นิยมของประชาชนในภาคอีสาน จึงได้จัดหน่วยเคลื่อนที่ให้การอบรมแก่ประชาชนตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วภาคอีสาน โดยให้หมอลำนำข่าวสารและความรู้อันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนสอดแทรกเข้าไปด้วยซึ่ง เนื้อหาของกลอนลำได้มุ่งเผยแพร่วัฒนธรรมไทยเชิญชวนให้ประชาชนเกิดความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และสนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตย รวมทั้งเนื้อหาที่เป็นนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาต่าง ๆ เทียบบันทึกเหล่านี้ได้นำไปออกรายการวิทยุที่จังหวัดขอนแก่น นครราชสีมาและอุบลราชธานีอีกด้วย ...”⁴³

การใช้หมอลำเป็นสื่อปฏิบัติการด้านจิตวิทยาเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์เช่นนี้เกิดขึ้นระหว่างพ.ศ. 2502-2508 จอมพลสฤษดิ์มีนโยบายให้นำข่าวสารการพัฒนาบ้านเมืองที่กรมประชาสัมพันธ์อ่านออกอากาศนำมาแต่งเป็นกลอนลำ แล้วนำไปลำออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย นับเป็นช่วงแรกที่มีการนำกลอนลำไปใช้เป็นสื่อพื้นบ้านในการประชาสัมพันธ์งานพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง ซึ่งตัวหมอลำคำปุ่น ฟุ้งสุขได้มีโอกาสเข้าร่วมงานกับเจ้าหน้าที่ภาคสนามของสำนักข่าวสารอเมริกันในไทย โดยเอกอัครราชทูตอเมริกันประจำประเทศไทยในสมัยนั้นได้เชิญไปแสดงภาพยนตร์ชุดพัฒนาทั้งหมด 17 เรื่อง เป็นต้น⁴⁴

3.3 วิธีการต่อต้านคอมมิวนิสต์ตั้งแต่รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรถึงต้นทศวรรษ 2520

หมอลำในช่วงต่อต้านคอมมิวนิสต์ตั้งแต่รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรเป็นต้นมา ถูกใช้เป็นสื่อโฆษณาชวนเชื่อและการพัฒนาเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ภายใต้ความรับผิดชอบของ “กองอำนวยการและปราบปรามคอมมิวนิสต์” (กอ. ปค.) ในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน” (กอ. รมณ.) ในสมัยรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ โดยการดำเนินงานต้องทำให้สถานการณ์ความรุนแรงจากลัทธิคอมมิวนิสต์สงบได้โดยเร็ว

⁴³ สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, “บทบาทหมอลำในการแก้ปัญหาสังคม” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548), 46.

⁴⁴ เสงี่ยม บึงไธย์, *บทบาทของล้ากลอนในด้านการเมือง*, 67.

ช่วงเวลานี้ กอ. ปค. และ กอ. รมน. เน้นการปฏิบัติงานด้านจิตวิทยาเชิงรุก โดยได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปชี้แจงทำความเข้าใจกับประชาชนถึงภัยคอมมิวนิสต์ ทั้งการใช้สถานีวิทยุกระจายเสียง การใช้เครื่องบินโฆษณาทางอากาศ แจกใบปลิวสิ่งพิมพ์ จัดชุดข่าวสารเคลื่อนที่ไปประชาสัมพันธ์ตามหมู่บ้านและจัดแสดงดนตรีของฝ่ายทหาร

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลของเสงี่ยม บึงไสย์จะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าหมอลำเป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการของ กอ. รมน. แต่การนำไปใช้ก็ยังมีรูปแบบที่ไม่ต่างไปจากเดิมมากนัก ตัวอย่างเช่น กอ. รมน. และกองอำนวยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ (กรป.กลาง) ในจังหวัดอุดรธานี สกลนคร และอุบลราชธานี ได้ใช้กลอนลำเป็นเครื่องมือเชิญชวนผู้หลงผิดหรือกลุ่มคอมมิวนิสต์ให้กลับใจเข้ามาบดตัวกับทางราชการในลักษณะที่เป็นการลำสวด ๆ ขณะออกปฏิบัติการในพื้นที่ต่าง ๆ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ในช่วงปี 2508 - 2510 “หมอลำเคน ดาเหลา” ได้ให้ความร่วมมือกับทางรัฐบาลในการลำต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และลำเชิญชวนผู้หลงผิดให้เข้ามาบดตัว หมอลำเคนได้ขึ้นไปลำบนเฮลิคอปเตอร์ที่บริเวณภูผงิ้วและภูหมุ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดอุบลราชธานี โดยการสนับสนุนจากนายอำเภอ สารสิทธิ์ พรแก้ว และผู้ว่าราชการจังหวัด นายพัฒนา บุญยรัตนพันธ์⁴⁵

อีกทั้ง ในช่วงปี 2514 - 2516 “หมอลำสมาน หงษา” ได้แต่งกลอนลำเรียกร้องให้ชาวอีสานที่เข้าร่วมกับกลุ่มคอมมิวนิสต์กลับใจมาอยู่ฝ่ายเดียวกับรัฐบาล โดยเขาได้ขึ้นรถยนต์ติดเครื่องขยายเสียง ร้องหมอลำเพื่อเรียกร้องให้ผู้หลงผิดกลับใจในบริเวณภูพานคำ⁴⁶ เป็นต้น

ขณะที่หมอลำสุทธิสมพงษ์ สห่านอาจ หลังจากช่วยเหลือสำนักข่าวสารอเมริกันที่ลาวเรียบร้อยแล้ว และเดินทางกลับที่ไทยในปี 2514 ก็ได้ให้การช่วยเหลือในการปฏิบัติงานด้านจิตวิทยาร่วมกับกองอำนวยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในประเทศ ที่จังหวัดสกลนครและจังหวัดอุดรธานี และยังคงร่วมงานกับอำเภอและจังหวัดต่าง ๆ เช่นจังหวัดมหาสารคามและร้อยเอ็ด แต่งกลอนลำเพื่อใช้ต่อต้านคอมมิวนิสต์⁴⁷

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า Miller กล่าวไว้ว่าการใช้หมอลำเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐบาลในด้านจิตวิทยาน่าจะสิ้นสุดลงราว ๆ ปี 2516 - 2519 โดยประมาณ⁴⁸ แต่จากการศึกษากลอนลำ “เรื่องคนไทยเป็นเจ้าของประเทศ” ของคณะเบญจสัมพันธ์ ศูนย์ประชาสัมพันธ์ เขต 1 ขอนแก่น ซึ่งมีเนื้อหาเชิญชวนให้ประชาชนเกิดความสามัคคีในชาติ จะเห็นได้ว่าการใช้หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์น่าจะยังคงมีอยู่ต่อไปจนถึงราว ๆ ทศวรรษ 2520 โดยการเผยแพร่กลอนลำ

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 65.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 86-87.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, 57, 62, 73, 77-78, 86-87.

⁴⁸ Miller, *Traditional Music of the Lao*, 57.

ผ่านการออกอากาศทางวิทยุหรือการแสดงในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วภาคอีสาน จนกว่าสถานการณ์ความขัดแย้งดังกล่าวในประเทศจะเริ่มคลี่คลายลง ซึ่งเสงี่ยม บึงไสย์ได้ให้ข้อมูลว่า หมอลำได้ล่ากลอนดังกล่าวออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2520 ดังตัวอย่างกลอนลำที่มีเนื้อหากล่าวถึงคอมมิวนิสต์ ดังต่อไปนี้

“... อย่าลืไปหลงต้มหลมเขาล้ออ้อย เห็นไปนอ อินโดจีนแตกจ้อยเป็นย่อน
อิหยัง พวกคนลาวจนบ่มีบ่อนยั้งไหลหลั่งมาไทย มาอาศัยบุญเขาเบ็งเอา
เห็นแล้ว แกวเขมรมาเข้าเมืองเฮาซ่มฮ่ม นั้นละพ่อ อินโดจีนเพิ่มหลมเป็น
แล้วเบ็งไป พวกพี่น้อง *อย่าลืคืออยากได้เป็นฝ่ายทางแดง* แพงเอาแต่เฮาฮัก
ห้วงกันเอาไว้ ไผกะดีขอให้ รักษาไทยตุ้มหล้า ...”⁴⁹

4. โลภทัศน์ผ่านกลอนลำต่อต้านคอมมิวนิสต์

หลักฐานที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นเกี่ยวกับโลกทัศน์ของกลอนลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ มีเพียงแต่ข้อมูลของศิลปินในเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และเนื้อหาในกลอนลำเท่านั้น อีกทั้งเนื่องจากกลอนลำส่วนใหญ่ไม่ได้ระบุเวลาที่ประพันธ์ไว้อย่างชัดเจน ผู้ศึกษาจึงพยายามวิเคราะห์ผ่านเนื้อหาในตัวบท และข้อมูลการนำหมอลำไปใช้ในช่วงเวลาต่าง ๆ ผ่านงานเขียนอื่น ๆ เป็นหลัก เพื่อศึกษาดูว่าตัวอย่างกลอนลำแต่ละชิ้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบริบททางการเมืองในภาคอีสานแต่ละช่วงเวลาอย่างไรบ้าง ดังนั้นผู้ศึกษาจึงใช้วิธีการวิเคราะห์กลอนลำเท่าที่รวบรวมได้ ร่วมกับบริบทการเมืองในภาคอีสานเป็นหลัก และการตอบโต้จากกลุ่มคอมมิวนิสต์ในไทย โดยโลกทัศน์ที่ปรากฏในกลอนลำมีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ ดังนี้

4.1 การปลุกฝังให้ชาวอีสานนิยมการปกครองในระบบประชาธิปไตย

จากการศึกษาบทบาทของหมอลำทางการเมืองในภาคอีสานที่ผ่านมาพบว่า การใช้หมอลำเพื่อสื่อสารแนวคิดจากภาครัฐไปสู่ประชาชนมีมาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว โดยรัฐบาลได้มอบหมายให้ขุนพรหมประศาสน์ (วรรณ พรหมสิกร) เขียนคำกลอนภาษาอีสานเรื่อง “บันทึกเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม” (2476) และ “คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม” (2478) เพื่อสร้างความเข้าใจกับ

⁴⁹ เสงี่ยม บึงไสย์, *บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง*, 85, 210-212.

ประชาชนต่อเหตุการณ์วันที่ 24 มิถุนายน⁵⁰ และอธิบายหลักการและองค์ประกอบของประชาธิปไตย⁵¹ ซึ่งเป็นหมุดหมายที่สะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมีการรับรู้ถึงประชาธิปไตยมาตั้งแต่เมื่อครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว

หมอล้ำยังคงถูกใช้เพื่อสื่อสารทางการเมืองตลอดมา ทั้งในการหาเสียงเลือกตั้งของ สส.ภาคอีสาน และประชาสัมพันธน์นโยบายรวมถึงการพัฒนาของรัฐ นับตั้งแต่ยุคการปลุกฝังชาตินิยมในทศวรรษ 2480 ตลอดจนช่วงสงครามเย็นและช่วงการพัฒนา (ต้นทศวรรษ 2490 ถึง ปลายทศวรรษ 2520) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ตั้งแต่หลังทศวรรษ 2490 เรื่อยมา ซึ่งชาวอีสานได้เรียนรู้สิทธิประชาชนผ่านการเลือกตั้งผู้แทน และสิทธิ-เสรีภาพอย่างเท่าเทียมของพลเมือง เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของรัฐเพื่อนำมาใช้ในท้องถิ่นของตนเองตามหลักประชาธิปไตย ผ่านกลอนลำในช่วงเวลานี้ด้วย

การต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วยปฏิบัติการด้านจิตวิทยาในภาคอีสาน ที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น หลังจากรัฐบาลให้ความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในช่วงหลังทศวรรษ 2490 นอกจากจะใช้หมอลำที่มีเนื้อหาต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยตรงแล้ว ยังใช้กลอนลำที่สอดแทรกการปลุกฝังให้ชาวนิยมในระบอบประชาธิปไตยด้วย ซึ่งสอดคล้องกับบริบทที่รัฐบาลให้การสนับสนุนอเมริกาอย่างแข็งขันในช่วงที่จอมพลสฤษดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี และกลุ่มคอมมิวนิสต์เริ่มเคลื่อนไหวด้วยการแทรกซึมด้านจิตวิทยามากยิ่งขึ้น เช่นตัวอย่าง “กลอนลำสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์” (ทั้ง 10 ประการ - ผู้ศึกษา) ของหมอลำสุนทร อภิสุนทรางกูร ซึ่งเคยรับราชการอยู่ในกรมประชาสัมพันธน์ ที่กล่าวไว้ว่า

“1. รักเสรีภาพช่วยกันปราบคอมมิวนิสต์ผู้มันคิดทำลาย พี่น้องเขาทั้งหลาย ขอให้ตั้งใจรอฟังเรื่อง 2. เอกราชชาติไทยเราร่วมใจสามัคคี เขาฝ่ายโลกเสรี มีประชาธิปไตย คอมมิวนิสต์เป็นภัยมาคอยบ่อนทำลาย เขาขจัดมันไปให้สูญสิ้นหายกลืนอย่ามาไกล ... เอกราชชาติไทยมีประชาธิปไตย มีความเห็นแนวใดที่ลิเป็นประโยชน์ส่วนรวมให้ส่งความเห็นไปที่กองสำรวจประชามติ กรมประชาสัมพันธน์พระนครทุก ๆ บทบาททุกตอน สิขอยย่อนนำข่าวมาลำร้อง ...”⁵²

⁵⁰ ปฐมพร ศรีมันตะ, “สหายชาวบ้านกับขบวนการคอมมิวนิสต์ในภาคอีสานของประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), 88.

⁵¹ ขุนพรมประศาสน์, *คำกลอนพากย์อีสาน บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม* (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชษม, 2478).

⁵² เสี่ยม บึงไธย์, *บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง*, 229-230.

ในช่วงต้นของยุคการพัฒนา ก็ปรากฏกลอนลำที่ชื่นชมการช่วยจากเหลือของอเมริกา โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่าเวียดนามเหนือ ที่สนับสนุนคอมมิวนิสต์มีแต่ความวุ่นวายและป่าเถื่อน ดังเช่นตัวอย่างกลอนลำ “อเมริกามหามิตร” ในงานศึกษาของจารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ที่กล่าวไว้ว่า

“เพื่อนี้สั้ได้กล่าวเอื้อนเมืองใหญ่อเมริกา เล่าแต่ความเป็นมาส่วนดีเขาสร้าง คือมีวางแผนไว้บ่มีการกดขี่ เฉพาะโลกเสรีถือเป็นมิตรร่วมท้อง ... ประเทศใดต้องพัฒนากะมาช้อย ทวยสงผู้เชี่ยวชาญเข้ามาตรวจดู ... หรือหากมีภัยเข้ามาบีบั้น จังญวนแดงเที่ยวปล้นญวนได้อยู่ทุกวัน ... เขาไปเที่ยวฆ่าเอาเมืองเพิ่ม มีแต่การริเริ่มงานสร้างพัฒนา ... เพื่อให้รวยเจริญเทียบเท่าหมู่ หาแต่ทางอ้อมซุเหมือนกับพี่น้องท้องแม่เดียว ... แปลกแต่คอมมิวนิสต์นั้นพันฆ่าอยู่บ่อย โลกเสรีที่อยู่ได้เรียบร้อยบ่ขาดแย่งกันกิน บ่บิ่นไปปกครองประเทศใดทั้งสิ้น ... สงสารแกวงก้าเวียดนามเหนือหลงเชื่อ ครั้นเป็นเครื่องเสรีบ่ได้ทุกข์ยากแค้นแสนปลื้มดังทุกวัน ... ประชาชนเวียดนามเหนือจึงลอบลงมาใต้ พากันอดอมไว้อเมริกากำลังไปช้อย...”⁵³

จากการศึกษาตัวอย่างกลอนลำทั้งที่มีเนื้อหาต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยตรงและบอกเล่าเหตุการณ์ทางการเมือง ความน่าสนใจอยู่ที่ว่า ถึงแม้หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์จะเป็นปฏิบัติการของรัฐ แต่กลอนลำส่วนใหญ่ กลับสะท้อนให้เห็นหลักการของประชาธิปไตย และความสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์มากกว่าการสนับสนุนรัฐบาล ซึ่งในบางกรณีก็มีการแสดงความไม่พอใจต่อตัวของผู้นำ “3 ทรราช” เองด้วย ดังตัวอย่างกลอนลำ “ประชาธิปไตย” ของ สาคร ศิริบรรพต ซึ่งแต่งขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

“... สองจอมพลกับลูกเขยหอบของหนีบ้าน ธิปไตยสิ้นหลายล้านมีเงินเกินเหตุ ประเทศไทยบ่ต้องการให้อยู่หน้า อยู่กะจับอีกซ้ำหว่าททุจริต สำปายิบแนวเฮ็ดฆ่าคนกะปานนั้น ความสำคัญคราวนี้ลือสำไปทั่วโลก ประวัติศาสตร์ยกย่องเขียนไว้ตลอดไป นักศึกษาจั่งได้นามว่าวีระชน ผู้สนใจการเมืองเรื่องบตีขอลู้ ขอให้ไทยยังไว้เป็นไทยเอกราช ... ประชาธิปไตยมีความหมายหลายข้อ ฟังเอาเนอพ่ออำนาจนั้นมาแท้จากใส เพิ่นว่ามาจากปวงชน ...

⁵³ จารุวรรณ ธรรมวัตร, *บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ*, 170-172.

ระบบนายกับข้ามีมาตั้งแต่ปู่ เดียวนี้ล้างปล่อนยังค้างอยู่หลาย มหาไทย
แห่งฮ้ายยากนำฝ้ายปกครอง มีแต่การโกงกินมากหลายแวนั้น ...”⁵⁴

อีกทั้ง ยังมีตัวอย่างกลอนลำ “การเมืองไทย” ของ หมอลำบุญชื่น บุญศรี ที่เปิดเผยให้
เห็นว่า หมอลำไม่เห็นด้วยกับการทุจริตของผู้นำและไม่ต้องการสรรเสริญผู้นำอย่างที่หมอลำ
ฝ่ายรัฐบาลเคยทำกันมา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทหลัง 14 ตุลาคม 2516 ที่บรรยากาศการเมือง
มีเสรีภาพมากยิ่งขึ้น

“... ที่ผ่านมาแล้วนั้น มีแต่การโกงกินวุ่นวายหลายด้าน มีทหารเป็นเจ้าของ
ปกครองประเทศชาติ ใช้อำนาจแผ้วถางปกครองบ้านถิ่นฐาน ใช้อำนาจทุก
ด้านสับเปลี่ยนปฏิวัติ ... จนโดนหนีปะบ้านเมืองไทยเขาไล่หลายสมัยแบบนี้
... เห็นแต่ด้านโกงกินมาตลอด ฮอดมือมาหากอุปิดไว้กะบั้ง จนได้พึ่งเททั้ง
รัฐบาลชุดเก่า คราวเป็นอยู่กะเว้ายกย่องว่าดี จนบ่มีความของยอหลายตา
เป็นตาหน่าย พวกหมอลำแห่งฮ้ายยอให้สู้แนว บาดสายย่องขาดแล้วเปิด
ป่องสกปรก มีแต่ความเหม็นกลบกลิ่นอายกระจายฟุ้ง หมดความของหันมา
เอิ้นดำ ...”⁵⁵

ข้อเท็จจริงผ่านกลอนลำของบุญชื่น บุญศรี ได้แสดงให้เห็นผ่านกลอนลำของหมอลำ
เคน ดาหลา ซึ่งเคยทำงานให้กับรัฐบาลเช่นกัน โดยกลอนลำของเขาได้สนับสนุนหลักการ
ประชาธิปไตยมากกว่าผู้นำเผด็จการในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ฟังเจ้าฟังบุบผังดอกเป้า แต่ก่อนใช้ความเว้าชี้แจ้งหลักฐาน ใช้หนังสือเป็น
การเสนอคัดค้าน เดียวนี้ไปทางด้านถือทำเป็นผล ถือเอาบาทาชนถือขา
ถือแข้ง ใช้กับคำปากเว้าเป็นข้อสำนวน เรียกว่าเดินขบวนขับมารกวนไพร
ชนะฮอดปิ่นใหญ่รถเกาะรถถั่ง เป็นมหากำลังมวลชนเข้าสู่ เป็นศัตรูกับด้าน
รัฐบาลทรราชย์ จนว่าออกจากบ้านดินเท้าไล่หนี ในการเดินขบวนนี้มี
ประโยชน์มหาศาล ม้างคนพาลหนีเมืองแต่กรรมบุญไว้ เป็นประชาธิปไตย
นำขาหรือเท้าวีรชนของชาติ”⁵⁶

⁵⁴ เสงี่ยม บึงไสย, *บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง*, 197-201.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, 202-203.

⁵⁶ ภาณุพงศ์ ธงศรี, *หมอลำพื้นบ้าน วิจารณ์การเมือง*, 44.

รัฐบาลใช้วิธีการเผยแพร่กลอนลำด้วยวิทยุกระจายเสียง โดยจากรายงานสถิติ สื่อสารมวลชนของสำนักข่าวสารอเมริกันในไทยปี 2505 2507 และ 2511 พบว่า ชาวอีสาน ในหลายจังหวัดได้รับข่าวสารและฟังหมอลำจากวิทยุมากที่สุด⁵⁷ ซึ่งสามารถประเมินได้ว่า ชาวบ้านน่าจะซึมซับและเรียนรู้หัดบ้านการเมืองและแนวคิดของประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์ ผ่านสื่อดังกล่าว อีกทั้งยังมีการออกลำทั้งแบบขึ้นเฮลิคอปเตอร์เพื่อลำบนอากาศและ ออกเดินทางแสดงลำตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วอีสานด้วย ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา การปฏิบัติการด้านจิตวิทยาของรัฐเช่นนี้ เป็นส่วนประกอบหนึ่งของความพยายามเปลี่ยนสำนึก ของคนในท้องถิ่นให้นิยมระบอบประชาธิปไตยเพื่อต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ ซึ่งรัฐบาลใช้ทั้ง วิธีการพัฒนาเศรษฐกิจ สาธารณูปโภค การสื่อสาร การส่งเสริมวัฒนธรรมและท่องเที่ยว รวมถึง การศึกษาระดับอุดมศึกษาภายในภูมิภาคควบคู่กันด้วย⁵⁸

เพราะฉะนั้น จากสถานการณ์ทางการเมืองที่ผ่านมาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลง การปกครองปี 2475 - ทศวรรษ 2520 รัฐบาลแต่ละยุคต่างให้ความสำคัญกับการสนับสนุน การปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยเสมอมา ผนวกกับการใช้หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ ด้วยเนื้อหากลอนลำที่สนับสนุนและให้ความรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย ทำให้การรับรู้ เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยเป็นไปในทางบวกมากกว่าลบ ซึ่งแตกต่างจากคอมมิวนิสต์ที่ ถูกวาดภาพให้เป็นเป็นบ่อนทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และวิถีชีวิตของชาวอีสาน

4.2 การสร้างทัศนคติในแง่ลบเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ให้แก่ชาวอีสาน

ถึงแม้ว่าการใช้หมอลำเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์จะไม่สามารถรับประกันได้ว่าจะ ประสบผลสำเร็จในวงกว้างได้อย่างแท้จริง แต่จากการศึกษาพบว่า การออกแสดงหมอลำอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการโฆษณาชวนเชื่อในหลากหลายรูปแบบ ได้สร้างความตื่นตัวทางการเมือง ให้ชาวอีสานหันมานิยมระบอบประชาธิปไตยที่ช่วยส่งเสริมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันก็สามารถครอบงำความคิดให้เห็นถึงความเลวร้ายของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ว่า เป็นสิ่งชั่วร้ายทำลายเสรีภาพและชีวิตของชาวอีสานได้เช่นกัน⁵⁹ ซึ่งเห็นตัวอย่างได้จาก

---

⁵⁷ *Radio Listening in Northeast Thailand*, (Bangkok: USIS Business Research, 1968) 7-10.; *Summary Report: Survey of Radio Listeners in Four Towns in Northeast Thailand*, 5-6.; The Research Office of the United State Information Service, *Northeast Media Survey 1964* (Bangkok: USIS/Research Division, 1965), 15-16.

⁵⁸ ปฐมพร ศรีมันตะ, *สหายชาวบ้านกับขบวนการคอมมิวนิสต์*, 96-97.

⁵⁹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ หมอลำแหลมทอง บุญตา อ่างถึงใน สิริศักดิ์ จำปาแดง, *บทบาทหมอลำในการแก้ปัญหาสังคม*, 181.

กลอนลำตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ได้แก่ “กลอนลำทางยาว เดือนพี่น้องไทยระวังภัย ค่อมมิวนิสต์” ในงานของจรรุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ซึ่งกล่าวไว้ว่า

“...ภัยอันนี้มันร้อนหินโหดปาปู้ง ลอบกักกักหลังประชาชนย่องยี้ตีฆ่า ลักเอา จัวควายมัลลักเอาข้าวปลาของเราไปกินอยู่ ภัยอันนี้เป็นศัตรูหมู่บ้านมาแย่ง แผ่นดิน มันอยากปืนมาเข้าเมืองเราทำลายชาติ หวังทำลายพุทธศาสนาของ พระพุทธเจ้าที่เรายกย่องนับถือ ภัยอันนี้มันบ่อายหวังผลาญราชบัลลังก์ ... ลัทธิมันข่มเหงให้คนยอมเป็นข้าขี้ขี้หมัดบ้านทั่วเมือง บังคับให้คนเลี้ยงเปิดไก่ วัวควาย ... ครั้นผู้ใดเฮ้อฮ้องเอาปืนยิงดับวอด เอาตีนเหยียบปากไว้แผ่นบ้าน หมู่มัน ... บังคับคนทำงานเมื่อหลายจนตาปลิ้น คนถือศีลมันกะฆ่าบมีให้ วัตวาซึ่งสม้ออยู่ ... มันข่มเหงเอาร้ายเฒ่ามาใกล้ตายสิฆ่าไปทำปุ๋ยฝุ่น บุญมัน ปส่งให้คือหมาเฒ่าเนาตาย ... ปมีทานมีศีลหมื่นธรรมองค์เจ้า...”⁶⁰

และกลอนลำของสุทธิสมพงษ์ สะท้อนงานในงานศึกษาของเสงี่ยม บึงไสย์ (2533) ดังนี้

“...เมื่อไทยเราเดี๋ยวนี้ยังคืออยู่เป็นไทย มีอธิปไตยสู่อันทั้งนั้น แต่สำคัญเดี๋ยวนี้ ผีปองบังอาจ ... อันนี้ได้แก่หมู่ ผ.ก.ค. มาแทรกแซงภายในอยู่เสมอ เดี่ยวนี้ เป็นผีปองกินบ้านเมืองไทย ... หากก่อเหตุร้ายเสมอไป ... เขาแทรกแซง ภายในเฮ็ดกันหลายด้าน เข้าทางรัฐบาลในสภาปะปานั้น นักศึกษาของ ชาติ เขามั่งอาจเฮ็ดเห็นบ้อเบ็งเออ...”⁶¹

ในช่วงเวลาถัดมา เมื่อต้องการให้ประชาชนที่เข้าร่วมกับกลุ่มค่อมมิวนิสต์กลับตัว กลับใจออกจากป่า รัฐบาลได้เน้นใช้กลอนลำที่มีท่าที่ “อ่อนลง” ต่อประชาชนและกลุ่ม ค่อมมิวนิสต์ โดยให้กลับตัวกลับใจห้วงใยครอบครัว รวมถึงประเทศชาติด้วย ดังตัวอย่าง “กลอนลำเรียกร้องผู้ก่อการร้ายออกจากป่า” ของสมาน หงษา ซึ่งมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

“มาเด้อพวกพี่น้องที่หลงผิด ที่ไปเป็นค่อมมิวนิสต์อยู่ในป่าพงดงไม้ ... กลับคืนหาลูกเมียเจ้าถูกเรียกเอื้อนอยู่ทางบ้านสิจ่อยตาย ... ถึงยามแลงยามค่ำ ลูกกับเมียฮ้องไห้อยชานจ้องส่องหา คีนมาสาคีนมาบ้านเฮือนชานบ้านเก่า

⁶⁰ จรรุวรรณ ธรรมวัตร, *บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสาน*, 154-156.

⁶¹ เสงี่ยม บึงไสย์, *บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง*, 170.

... วางสาอาวรุชอยามายิงเพื่อนบ้านหมู่เดียวกัน ... กลับคืนมาก่อสร้างบ้าน
ให้ยุ่งเอียง เตียวนี้รัฐบาลของเฮากะได้ชอยฟูเฟื่องการทำอยู่ทำกิน ... คืนมา
หาหมู่ญาติพี่น้องลงบ้าน้ำอา⁶²

และกลอนลำ “เรื่องคนไทยทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ” ซึ่งลำโดย บุญเพ็ง วงษ์โคสูง
ออกอากาศที่จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2520 ซึ่งกล่าวไว้ว่า “ ... นั้นแหละ
พ่อ อินโตจีนเพิ่นหล่มเป็นแล้วเบิ่งไป พวกพี่น้อง อย่าสึดคืออยากได้เป็นฝ่ายแดง แพงเอาเด้อ
เฮ้อฮักห่วงกันเอาไว้ ไผกะดีขอให้ รักษาไทยตุ้มหล้า ...”⁶³ เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การปลุกฝังให้ชาวอีสานนิยมระบอบประชาธิปไตยผ่านกลอนลำ
จากหัวข้อที่แล้ว มักตามมาด้วยการสร้างทัศนคติในแง่ลบเกี่ยวกับระบอบคอมมิวนิสต์เสมอ
อย่างไรก็ตาม การสร้างทัศนคติเช่นนี้ไม่สามารถยืนยันได้ว่าสำเร็จได้ในทุกพื้นที่ เนื่องจากผู้
ศึกษาตั้งข้อสังเกตไว้ว่า กลอนลำของฝั่งรัฐบาลมักจะเป็นการบอกเล่าถึงหลักการประชาธิปไตย
และการประชาสัมพันธ์และรณรงค์เกี่ยวกับการพัฒนาเป็นหลัก เช่น การสร้างเขื่อนในจังหวัด
อุบลราชธานีและกาฬสินธุ์ การควบคุมโรคมาลาเรีย รวมถึงการสร้างสาธารณูปโภคอื่น ๆ⁶⁴ ซึ่ง
เป็นเรื่องใกล้ตัวและเข้าใจได้ยากสำหรับชีวิตชาวนา ขณะที่หมอลำของฝั่งคอมมิวนิสต์กลับ
สามารถเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสานได้มากกว่า เนื่องจากเนื้อหากลอนลำได้สะท้อนให้
เห็นต้นเหตุของความยากเข็ญในชีวิต อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับความสำเร็จของกลุ่มคอมมิวนิสต์ว่า
สามารถแทรกซึมและโน้มน้าวจิตใจของประชาชนในชุมชนใดไปได้แล้วบ้าง ซึ่งจะกล่าวถึงใน
หัวข้อถัดไป

4.3 โลกทัศน์ของกลอนลำคณะหมอลำกองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย (ทปท.)

ภายหลังเหตุการณ์ “เสียงปืนแตก” เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2508 การปะทะกันด้วย
อาวุธระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มคอมมิวนิสต์ ได้เพิ่มความรุนแรงและจำนวนครั้งที่ปะทะมาก
ขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นผลให้ชาวอีสานในชนบทที่ได้รับผลกระทบเริ่มเข้าร่วมกับกลุ่มคอมมิวนิสต์
มากขึ้น อันเนื่องมาจากความไม่พอใจที่มีต่อการกระทำของรัฐบาล⁶⁵

⁶² เรื่องเดียวกัน, 236.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, 210-212.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, 98-103.

⁶⁵ มุกिता เจริญสุข, “แนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พ.ศ. 2515-2525”, 110.

การปฏิวัติด้วยฐานแนวร่วมของมวลชนในชนบทจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับกลุ่มคอมมิวนิสต์ โดยใช้วิธีการให้การศึกษาและโฆษณาชวนเชื่อเหมือนกับรัฐบาล ซึ่งหมอลำก็เป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการด้านจิตวิทยานี้เช่นกัน จากการศึกษาสรุปได้ว่าคณะหมอลำ ทปท. น่าจะปรากฏตัวขึ้นในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2515 - 2519 โดยประมาณ⁶⁶ โดยทำหน้าที่สร้างบรรยากาศและความสนุกสนานให้ชาวบ้านได้รับชม⁶⁷

จากการวิเคราะห์ตัวอย่างกลอนลำของหมอลำ ทปท. ในเอกสารของคำหอม จันทาล์ พบว่า โลกทัศน์ที่ปรากฏในกลอนลำแสดงให้เห็นถึงความยากจน การแบ่งชนชั้นในสังคม ซึ่งเป็นประสบการณ์ร่วมที่ชาวอีสานต้องเผชิญคล้าย ๆ กัน จนกลายเป็นการต่อต้านรัฐบาลที่ชูตรีตมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2575 ช้ำยังสร้างความเสียหายให้กับพวกเขาจากการปราบปรามคอมมิวนิสต์อยู่บ่อยครั้งในภูมิภาคนี้ ดังตัวอย่างที่กล่าวไว้ว่า

“ ... ว่างั้นเอะ ด้านเนื้อหาที่เป็นเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้นว่าความจนของคนเรานั้นมาจากไหน หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดินแต่กินไม่อิ่ม เจ้าของประเทศยากจน แต่จักรพรรดินิยมอเมริการ่ำรวย เราจะต้องสร้างชีวิตใหม่ ไปจนถึงเต็ดขาต! ประชาชนต้องชนะ หรือชนะแล้วได้อะไรบ้าง ?” ซึ่งคล้ายคลึงกับเนื้อหาในกลอนลำ “ความจนของคนเรานั้นมาจากไหน” ที่ว่า “ความจนของเรา นั้นมาจากไหน เป็นเพราะเหตุใดเราถึงจนได้ถึงเพียงนี้ พี่น้องเอ๋ยมาช่วยคิดกันดูที ไซ้ไม่ใช่พวกนี้ หรือบุญเราไม่มีเราจึงจน ความจนไม่ได้อยู่ที่บุญหรือวาสนา เมื่อคิดขึ้นมาใคร ๆ ก็ต้องมองเห็น ผู้ปกครองมันร้ายชูดเราไม่วายวัน ตั้งแต่เข้าจนเย็นน้ำตากระเซนแท้หนอเรา”⁶⁸

⁶⁶ คำหอม จันทาล์กล่าวไว้ว่า “ก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ 19 เคยมีหน่วยศิลปินมาแสดงอยู่ระยะหนึ่ง ... ทำยี่ที่สุด สถานการณ์เรียกร้องต้องการสหายส่วนหนึ่งให้ไปขยายงานเขตใหม่ ส่วนหนึ่งต้องรับผิดชอบงานมากขึ้น วงหมอลำก็สลายตัวไป ...” อ้างอิงจาก คำหอม จันทาล์, “คณะหมอลำ ทปท.”, *เอกสาร 9*, (กรกฎาคม, 2523), 72. ซึ่งมุกิตา เจริญสุขก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า ระหว่าง 2515 - 2519 ผู้ปฏิบัติงานสร้างแนวร่วมได้เปลี่ยนมาใช้วิธีปฏิบัติการด้านจิตวิทยากับชุมชนในภาคอีสาน ซึ่งมีหน่วยศิลปินสร้างการแสดงให้ชาวบ้านได้ชมด้วย อ้างอิงจาก มุกิตา เจริญสุข, “แนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย”, 118.

⁶⁷ คำหอม จันทาล์, *คณะหมอลำ ทปท.*, 75.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 73-74.

โดยคำหอม จันทาล์เองก็ได้สรุปไว้อย่างชัดเจนเลยว่า

“ ... สหายที่มาประกอบกันขึ้นเป็นหมอลำล้วนมาจากชาวไร่ชาวนา ในด้านความคิดอารมณ์ความรู้สึกก็กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของประชาชนตีนภู ไม่ว่าจะ เป็นภาษาเดียวกัน ... ซึ่งนำมาประกอบประสานเป็นบทกลอนลำหรือบทเพลง ประกอบกับความรับรู้ทางด้านสังคม การต่อสู้ทางชนชั้น ... ดังนั้นผลงาน ... จึงมีทิศทางถูกต้อง และมีเนื้อหาที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ตรงตามความต้องการที่ประชาชนเรียกร้อง ... สภาพความอดอยากแค้นของชาวไร่ชาวนาในสังคมไทยปัจจุบัน ที่ถูกกดขี่ขูดรีดอย่างแสนสาหัสสาครรจ์ ย่อมต้องการมองเห็นว่าทำไมตัวเองถึงได้จนปานนี้ ใครเป็นผู้กำหนดความจนของพวกเขา ... เมื่อศิลปินหมอลำของกองร้อยฯ ได้จับเอาสิ่งนี้มาสะท้อนออกในลักษณะศิลปะที่ง่ายต่อการรับของประชาชน ... ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลย ที่ประชาชนจะพูดออกมาอย่างเต็มปากเต็มคำว่า ‘คักแท้ ๆ’ ”⁶⁹

การแสดงหมอลำของคณะ ทพท. สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดหลักของกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่กำลังดำเนินการสร้างแนวร่วมกับชาวนาอีสานในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากชาวนาอีสานมีความตื่นตัวทางการเมืองสูงและประสบการณ์ร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองมาตั้งแต่ก่อนทศวรรษ 2500 จากความไม่พอใจที่มีต่อรัฐบาลกลาง เช่น กบฏหมอลำน้อยฮาดดา พ.ศ. 2476 จังหวัดมหาสารคาม ที่ทำการยุบชาวบ้านให้ต่อต้านอำนาจรัฐ⁷⁰ โดยวิธีการในช่วงทศวรรษ 2500 เริ่มจากการแฝงตัวเข้าไปในพื้นที่ สร้างความสนิทสนมและพูดคุยถึงปัญหาที่ชาวนาประสบ จนกระทั่งยกระดับไปสู่เรื่องการเมืองที่พัวพันกับชนชั้นปกครองที่ไม่ใช้อำนาจเพื่อแก้ไขปัญหให้กับชาวนา

อย่างไรก็ตาม ด้วยบริบทที่การปราบปรามมีมากขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2515 - 2519 จึงทำให้ต้องใช้กองกำลังปิดล้อมชาวบ้านและโฆษณาชวนเชื่อแนวนโยบายของพรรค และจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมของหน่วยศิลปินให้ชาวบ้านได้ชม (ซึ่งสำหรับภาคอีสานก็คือหมอลำ - ผู้ศึกษา) เมื่อแสดงเสร็จก็รีบออกหมู่บ้านนั้นโดยเร็ว วิธีการเช่นนี้เชื่อว่าจรรยาบรรณไป เพราะเมื่อต้องเผชิญกับชุมชนพื้นที่ใหม่ ๆ ที่ไม่ได้ตื่นตัวทางการเมือง ไม่มีความเข้าใจต่อ

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 75.

⁷⁰ ปฐมพร ศรีมันตะ, สหายชาวบ้านกับขบวนการคอมมิวนิสต์, 91. ; มุกิตา เจริญสุข, แนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย, 115.

คอมมิวนิสต์ และติดภาพลักษณ์จากโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาล ก็ต้องใช้เวลาในการเกาะติดและโน้มน้าวอยู่ยาวนาน⁷¹ การปฏิบัติการของกองกำลังโฆษณาชวนเชื่อนี้จึงถือได้ว่าเป็นไปเพื่อตอบโต้การโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลโดยตรง

ดังนั้น แม้ว่าการปรากฏตัวของหมอลำ ทปท. จะมาในระยะเวลาอันสั้น ตามยุทธวิธีปฏิบัติการสร้างแนวร่วมของกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่ต้องปรับตัวไปตามสถานการณ์ แต่โลกทัศน์ของกลอนลำและแนวคิดของการปฏิบัติงาน กลับเข้าถึงสภาพปัญหาชีวิตและความยากลำบากของชาวอีสานที่ตื่นตัวทางการเมืองและได้รับผลกระทบจากการทำงานของรัฐบาลมากกว่าอย่างไรก็ตาม คำหอม จันทาล์กล่าวว่า คณะหมอลำ ทปท. ก็ต้องสลายตัวไปเพราะภาระหน้าที่ของสหายที่หนักขึ้นและต้องขยายเขตใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ เพราะการปฏิบัติงานของกลุ่มคอมมิวนิสต์ต้องปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์การปราบปรามของรัฐบาล

ท่ามกลางความเสียหายของประชาชนที่ตามไล่หาว่า ...

“ดักแท้ ๆ” “หมอลำ ทปท. ไปทางใต้ คิดฮอดหลาย...”

“อยากฟังหมูพี่น้องบ้านเทิงเพื่อนลำให้ฟังใจ...”⁷²

5. สรุป

การศึกษาในหัวข้อ “หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (ปลายทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2520) เป็นการขยายองค์ความรู้ในมิติประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของหมอลำในด้านการเมือง โดยเฉพาะบทบาทในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลในช่วงเวลาดังกล่าวให้ความสำคัญกับหมอลำในฐานะปฏิบัติการด้านจิตวิทยา เพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนในภาคอีสานหันมานิยมระบอบประชาธิปไตย มากกว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตาม การใช้หมอลำของฝ่ายคอมมิวนิสต์เพื่อตอบโต้ปฏิบัติการของรัฐบาลก็น่าสนใจเช่นเดียวกัน

การอบรมด้านจิตวิทยาโดยรัฐเพื่อให้หมอลำออกไปแสดงตามพื้นที่ต่าง ๆ เริ่มต้นตั้งแต่สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยในเวลาต่อมาก็ได้รับความช่วยเหลือจากสำนักข่าวสารอเมริกันในไทยด้วย ซึ่งแต่เดิมปฏิบัติการเช่นนี้เคยสำเร็จในลาวมาแล้ว ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หมอลำถูกใช้ใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การใช้หมอลำเพื่อสื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยตรง เช่น ตัวอย่างกลอนลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์

⁷¹ คำหอม จันทาล์, *คณะหมอลำ ทปท.*, 72-73. ; มุกิตา เจริญสุข, *แนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย*, 115-120.

⁷² คำหอม จันทาล์, *คณะหมอลำ ทปท.*, 72-75.

10 ประการ และสื่อสารผลงานด้านการพัฒนาชนบท โดยการดำเนินงานเช่นนี้ยังคงมีอยู่มาจนถึงช่วงต้นทศวรรษ 2520

โลกทัศน์ที่แสดงให้เห็นผ่านกลอนลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการปลุกฝังชาวอีสานให้มีความนิยมในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในความเป็นจริงทางรัฐบาลก็ได้มีการใช้กลอนลำในการเผยแพร่แนวคิดแบบประชาธิปไตยมาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 แล้ว อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังจากทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ชาวอีสานมีความตื่นตัวและเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น โดยเห็นได้จากการกล่าวโทษต่อผู้นำเผด็จการในกรณี 14 ตุลาฯ และการเปรียบเทียบระบอบประชาธิปไตยกับระบอบคอมมิวนิสต์ที่มีแต่ความเลวร้าย โดยเฉพาะจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เวียดนาม และยังทำลายชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ตามความเข้าใจผ่านกลอนลำอีกด้วย อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบความสำเร็จของการใช้หมอลำในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐบาล กับการดำเนินงานสร้างแนวร่วมของกลุ่มคอมมิวนิสต์ในภาคอีสานด้วยการใช้หมอลำแล้ว กลับกลายเป็นว่าโลกทัศน์ในกลอนลำของคณะหมอลำ ทปท. กลับเข้าถึงคนอีสานมากกว่าหมอลำของรัฐบาล เพราะเนื้อหาสะท้อนให้เห็นถึงความยากลำบากในการใช้ชีวิตของผู้คนในภูมิภาคนี้ ซึ่งเป็นผลจากการใช้อำนาจของรัฐอย่างไม่เป็นธรรมที่มีมาตลอดตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท0201.2.1.24/14 เรื่องการอบรมวิทยาการว่าด้วยสงคราม
จิตวิทยาเป็นพิเศษในภาค 1-9 พ.ศ. 2498-2499.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท0201.2.1.43/227 เรื่องอบรมวิทยาการว่าด้วยสงครามจิตวิทยา.
พ.ศ. 2499.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สร.0403/4993. เรื่องการดำเนินงานด้านข่าวสารอันเกี่ยวกับ
ความช่วยเหลือจากยูนิส (23 เมษายน พ.ศ. 2513).

หนังสือและบทความในหนังสือ

กองวรรณคดีประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. *การละเล่นพื้นเมืองภาคอีสาน (หมอลำ-หมอแคน)*.
กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521.

ขุนพรหมประศาสน์. *คำกลอนพากย์อีสาน บรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม*.
พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเกษม, 2478.

จุมพล รอดคำดีและคณะ. *รายงานผลการวิจัยเรื่องการสำรวจสี่พื้นเมืองในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. *รายงานการวิจัยเรื่องบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่ง
ศตวรรษ*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ, 2528.

ชิต วิภาสธวัช. *เผ่าสารภาพ (บุรุษเหล็กแห่งเอเชีย)*. พระนคร: แพร์พิทยา, 2503.

ณัฐพล ใจจริง. *ขุนศึก คักดินา และพญาอินทรี : การเมืองไทยภายใต้ระเบียบโลกของ
สหรัฐอเมริกา 2491-2500*. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2563.

ณัฐพล ใจจริง. *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื้อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติ
ปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475 – 2500)*. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2556.

บุษกร บิณฑสันต์ และข้ามคม พรประสิทธิ์. *หมอลำ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2553.

ไพบุลย์ แพงเงิน. *กลอนลำภูมิจิตของอีสาน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2534.

สุริยา สมุทคุปต์และคณะ. *คนชั่งอีसान : ร่างกาย กามารมณ์ อัตลักษณ์ และเสียงสะท้อนของคนทุกชนในหมอลำซิ่ง*. นครราชสีมา: หอ่งไทยศึกษานิตยสาร สาขาวิชาศึกษาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. *สรุปรายงานผลการสำรวจวิทยุและโทรทัศน์: ทั่วราชอาณาจักร พ.ศ. 2511-2512*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2512.

Business Research Limited. *USIS-USOM Communication Evaluation*. Bangkok: Research Division USIS, 1959.

Francis Cripps. *The Far Province*. London: Hutchinson, 1965.

James R. Brandon. *Theatre in Southeast Asia*. United State: Harvard University Press, 1967.

Radio Listening in Northeast Thailand. Bangkok: USIS Business Research, 1968.

Summary Report: Survey of Radio Listeners in Four Towns in Northeast Thailand. Bangkok: RRO-USIS, 1962.

Terry E. Miller. *Traditional Music of the Lao: Kean playing and Mawlum singing in Northeast Thailand*. United State: Greenwood, 1985. Print.

The Research Office of the United State Information Service. *Northeast Media Survey 1964*. Bangkok: USIS/Research Division, 1965.

The Agency for International Development USOM/Thailand. *USIS-Thailand*. Bangkok: Thai-American Audiovisual Service. 1964.

USIS Program in Thailand. Bangkok: USIS, 1966.

บทความวารสาร

คณะกรรมการยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยา, อัญชลี มณีโรจน์ (แปล). “แผนยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยาของสหรัฐอเมริกาต่อชาวไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” *ฟ้าเดียวกัน* 9, ฉบับ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2554): 134-166.

คำหอม จัณฑาล์. “คณะหมอลำ ทปท.” *เอกสาร 9* (กรกฎาคม 2523): 7-75.

ณรงค์ฤทธิ์ ศักดารณรงค์. “หมอลำหมู่สัจธรรมแห่งชีวิต.” *ศิลปวัฒนธรรม* 4, ฉบับ 11 (2526): 80-92.

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. “การเข้ามาครั้งแรกของคอมมิวนิสต์ในภาคอีสาน.” *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น* 17, ฉบับ 2 (มกราคม-มีนาคม 2543): 62-70.

พิศนุภงส์ ศรีศากยวรากร, และ อลงกรณ์ อรรคแสง. “จิตวิญญาณหมอลำกลอนสู่ความเชื่อ
ทางการเมืองของท้องถิ่นอีสาน.” *วารสารการเมืองการปกครอง* 8, ฉ. 2 (พฤษภาคม-
สิงหาคม 2561): 71-84.

ภาณุพงศ์ ชงศรี. “หมอลำพื้นบ้าน วิจัยการเมือง.” *ศิลปวัฒนธรรม* 40, ฉ.5 (มีนาคม 2562):
42-46.

วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. “หมอลำ วิญญาณอันยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน.” *สารคดี* 60 (2533): 55-71.
สุชาติ แสงทอง. “หมอลำการเมือง สุทธิสมพงษ์ สท้านอาจ.” *ว.เพลงดนตรี* 11, ฉ. 2. (ธันวาคม
2547): 61-63.

วิทยานิพนธ์

ธงชัย พึ่งกันไทย. “ลัทธิคอมมิวนิสต์ และนโยบายต่อต้านรัฐบาลไทย พ.ศ. 2468 - 2500.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

บัญชา สุมา. “การเคลื่อนไหวของพวกคอมมิวนิสต์กับนโยบายป้องกันและปราบปรามของ
รัฐบาล พ.ศ. 2500 - 2523.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

นิตราพร ทิพา. “การวิเคราะห์เนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำเพื่อการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ปฐมพร ศรีมันตะ. “สหายชาวบ้านกับขบวนการคอมมิวนิสต์ในภาคอีสานของประเทศไทย.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.

พยุงศาสตร์ อุทโท. “นโยบายของรัฐบาลในการป้องกันและปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์แห่ง
ประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2508-2523.” วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, 2536.

มุกิตา เจริญสุข. “แนวร่วมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พ.ศ. 2515 - 2525.” วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2526.

สิทธิศักดิ์ จำปาแดง. “บทบาทของหมอลำในการแก้ปัญหาสังคม.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548.

สนอง พระคลังศรี. “หมอลำชิง: กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำใน
ภาคอีสาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา สถาบันวิจัย
ภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

เสงี่ยม บึงไสย์. “บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต,
วิชาเอกไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
2533.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

โต้ง อนุรักษ์. “ลำเต้ยไฟเย็น-กลอนลำต่อต้านคอมมิวนิสต์[2508].” สืบค้นเมื่อวันที่ 23
กรกฎาคม 2564. <https://www.youtube.com/watch?v=MNNQHerXSg>.